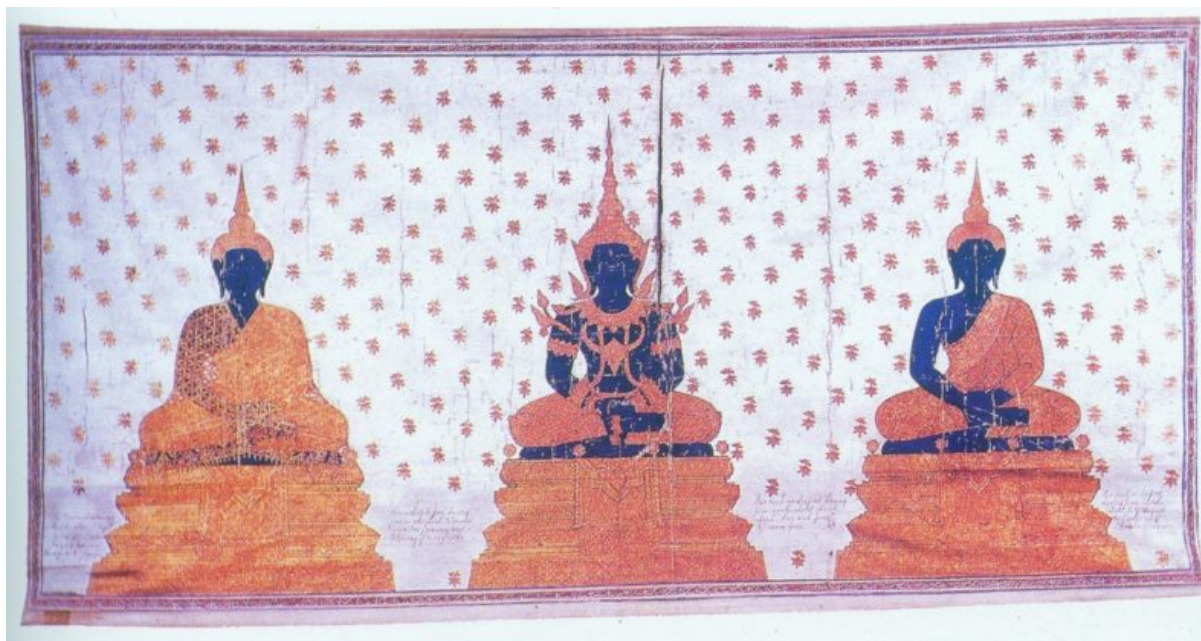

“พระแก้วมรกต” กับความนิยมจากแนวคิด “จักรพรรดิราช” สมัยรัชกาลที่ 4

อนุชิต อนุชิต

พระแก้วมรกตทรงเครื่องสามฤดู ภาพวาดบนผืนผ้าที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โปรดให้คณะราชทูตสยามเชิญไปถวายพระจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งประเทศฝรั่งเศส (ภาพจากหนังสือพระแก้วมรกต, สำนักพิมพ์มติชน)

พระพุทธรูปนามนิรัตนปฏิมากร หรือที่เรารู้จักกันในชื่อ “พระแก้วมรกต” พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองประจำกรุงรัตนโกสินทร์ สร้างขึ้นจากหินสีเขียวมรกต ต่างจากพระพุทธรูปทั่วไปซึ่งจะนิยมสร้างจากวัสดุมีค่าเช่นเงิน ทอง และสำริด ฯลฯ จากตำนานพระแก้วมรกตทำให้ทราบได้ว่าพระแก้วมรกตถูกสร้างขึ้นราว พ.ศ.500 โดยมีพระนาคเสนเถระ วัดโศการาม อินเดีย เป็นผู้สร้าง ตามคติในขณะนั้นเชื่อว่าศาสนาจักรรุ่งเรืองด้วยรูปจำลองของพระพุทธรูปเจ้า

หากสร้างพระพุทธรูปปฏิมาด้วยเงิน ทอง ก็เกรงว่าจะหนีไม่พ้นต้นเหตุ โลภะ โทสะ โมหะ ของมนุษย์แล้วองค์พระพุทธรูปอาจถูกทำลายหรืออาจสูญหายได้ในภายหลัง จึงเห็นว่าควรสร้างพระพุทธรูปด้วยแก้วลูกประเสริฐเหล่านี้คนบาปทั้งหลายจะได้มองไม่เห็นคุณค่าที่อยู่ภายในองค์พระ หลังจากสร้างเสร็จแล้วได้มีการบูชาพระแก้วมรกตที่นครปาตลีบุตร กว่า 800 ปี สมัยพระเจ้าสิริธรรมกิตติ

เป็นสมัยมหากษัตริย์คังมีผู้อัญเชิญพระแก้วมรกตไปยังดินแดนลังกาทวีป

จากนั้นมีการอัญเชิญพระแก้วมรกตไปอีกหลายเมืองเช่น กัมพูชา เมืองศรีอยุธยา เมืองละโว้ เมือง

พระรัตนปฏิมาหรือพระแก้วมรกต (ภาพจาก

หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2517

กำแพงเพชร ปลายปี พ.ศ. 1979 สมัยพระมหาพรหม

พระอนุชาของพระเจ้ากือนา พระแก้วมรกตถูกพบใน

สลูเปเจดีย์ใหญ่เก่าองค์หนึ่ง ณ เมืองเชียงราย เมื่อสลู

เจดีย์ต้องอสถินขาดพังลง จึงเห็นเป็นองค์พระพุทธรูปโบก

ปูนขาวปิดทองคำทับทั่วทั้งองค์ต่อมาจึงรู้ว่าภายในองค์

พระพุทธรูปโบกปูนขาวปิดทองเป็นพระแก้วมรกต ก่อน

อัญเชิญไปนครเวียงจันทน์ในเวลาต่อมา

หลังจากบุชชาอยู่เมืองเวียงจันทน์ได้ 215 ปี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีรับสั่งให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกยกกองทัพขึ้นไปปราบเมืองเวียงจันทน์ในปี พ.ศ.2321 พระแก้วมรกตได้รับการอาราธนาอีกครั้งในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จากเมืองเวียงจันทน์มายังพลับพลาที่วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม)

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงแสดงสิทธิธรรมของพระองค์ในการครองราชสมบัติอันมีรากฐานอยู่ที่การสืบสันตติวงศ์จากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งในขณะนั้นขุนนางตระกูลขุนนามีอำนาจสูงส่งและเป็นผู้มีอำนาจอย่างแท้จริงในการเลือกผู้ที่จะเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ

เพื่อพิสูจน์สถานภาพที่สูงกว่าของพระองค์ ในสิทธิธรรมที่มาจากพระชาติวุฒิมิและพระบารมีในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำทางปัญญา จึงทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ “ตำนานพระแก้วมรกต สำหรับอาลักษณ์อ่านในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันสวดมนต์เย็น พระราชพิธีศรีสังข์จปานกาล” เป็นพระราชนิพนธ์อีกเรื่องหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น

พระราชนิพนธ์เรื่องตำนานพระแก้วมรกตฯ ฉบับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายกำเนิดพระแก้วมรกตว่า ช่างลาวแถบเมืองเชียงแสนเป็นผู้สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ มิใช่เทวดาสร้างตั้งนั้น จึงมิได้ทรงเรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระแก้วอมรกต” ^[1] ซึ่งหมายความว่าแก้วที่เทวดาสร้าง เป็นแก้วสำหรับอุโบสถของพระบรมจักรพรรดิราช และน่าจะเป็นครั้งแรกที่มีการเรียก “พระแก้วอมรกต” ว่า “พระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร หรือ พระแก้วมรกต”

การจะอัญเชิญพระแก้วมรกตไปประดิษฐานในราชธานีของตน พระมหากษัตริย์แห่งเมืองนั้นต้องเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่เหนือกษัตริย์อื่นๆ ซึ่งหมายถึงการความเป็นพระจักรพรรดิราช ทั้งยังกล่าวว่พระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากรพระองค์นี้มีมเหศวรศักดิ์านภาพเป็นอันมาก การจะรักษาพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร

พระองค์นี้ไว้ได้ พระเจ้าแผ่นดินจะต้องมีบุญญาภิหารแก่กล้าและจะต้องเป็นกษัตริย์เหนือกษัตริย์ทั้งปวงเท่านั้นเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่และพระเดชพระคุณของราชวงศ์จักรี ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า พระแก้วมรกตแสดงให้เห็นถึงการแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในระหว่างผู้มีอำนาจในแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาแต่โบราณ

แม้กรุงศรีอยุธยาจะเป็นมหานครขนาดใหญ่ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอู่ทองนับพระเจ้าแผ่นดินที่ได้เสวยราชสมบัติถึง 33 พระองค์ ได้ขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ เมืองเวียงจันทน์หลายครั้งก็ทำได้พระพุทธรัตนปฏิมากรพระองค์นี้ลงมาไว้ในพระนครไม่ จึงมีข้าศึกต่างประเทศมาประชิดถึงชานพระนครหลายครั้ง และมีเหตุต้องเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินต่างพระวงศ์ มีการแย่งชิงราชสมบัติรบพุ่งกันกลางพระนคร จนถึงศักราช 1,129 ปี เสียดกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า

สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีได้มีการอัญเชิญพระพุทธรัตนปฏิมากรจากเมืองเวียงจันทน์เข้ามาบูชาในพระนครก็เกิดเหตุการณ์พระเจ้าแผ่นดินผจญบันดาลเสียดหายไป ประพฤติวิปริตต่างๆ ทำให้สมณพราหมณาจารย์และขุนนางข้าราชการ ราษฎรได้รับความเดือดร้อนด้วยราชทัณฑ์อันมิควรจนต้องหนีเข้าป่า การที่พระเจ้าแผ่นดินเสียดอิทธิฤทธิ์ไปนั้นเพราะบารมีพระเจ้าแผ่นดินทรงกำลังสิริของพระพุทธรัตนปฏิมากรมิได้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เปรียบเปรยถึงบารมีของพระเจ้ากรุงธนบุรีและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่า แม้พระแก้วมรกตจะถูกอัญเชิญมาในสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่การที่ได้พระแก้วมรกตมานั้น ได้มาด้วยบารมีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในสมัยกรุงธนบุรีพระเจ้าแผ่นดินจึงทรงกำลังสิริของพระแก้วมรกตไม่ได้ แผ่นดินธนบุรีจึงเกิดความเดือดร้อนทั่วทั้งเมือง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขึ้นเสวยราชสมบัติทรงมีพระราชดำริว่า “พระพุทธรัตนปฏิมากรพระองค์นี้เป็นแก้วอย่างวิเศษ ไม่สมควรจะประดิษฐานอยู่ที่เมืองธนบุรีซึ่งเป็นเมืองน้อย เพราะเมืองธนบุรีนี้ขึ้นแก่กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหานคร...”

ในปี พ.ศ.2324 ทรงอัญเชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐานไว้ ณ พระบุษบก ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เท่ากับเน้นให้เห็นว่าราชธานีที่ได้รับการสถาปนาขึ้นใหม่โดยพระราชวงศ์จักรีเท่านั้นที่คู่ควรกับพระพุทธรูปรัตนปฏิมากรพระองค์นี้

ช่วงต้นรัชกาลที่ 1 ขบวนการผลิตแผ่นใหม่ของกรุงธนบุรีนั้น ได้แพร่กระจายออกเป็นวงกว้าง ทำให้หลายประเทศเห็นว่าเป็นโอกาสที่จะทำสงครามจึงเกณฑ์กองทัพมาหวังจะทำสงครามกับรัชกาลที่ 1 แต่ก็ต้องพ่ายแพ้แก่พระเดชานุภาพพุทธาภิหาร เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น พม่าที่เป็นข้าศึกจับได้และคิดกบฏต่อแผ่นดินก็ผจญพ่ายแพ้พระบารมีของพระองค์

แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อนุเจ้าเมืองเวียงจันทน์คิดกบฏก็มีอาจต้านทานต่อสู้บุญบารมีได้ก็พ่ายแพ้ถึงแก่พินาศ ซึ่งในแผ่นดินของพระองค์ได้มีการคิดกบฏหลายครั้งแต่ก็ต้องพ่ายแพ้ให้แก่พระเดชานุภาพทำให้ก่อการไม่สำเร็จและถูกจับกุมตัวได้ก่อนที่จะก่อการใดๆ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างความเชื่อผ่านพระราชนิพนธ์ของพระองค์ว่า พระแก้วมรกตเป็นพระพุทธรูปคู่บารมีของพระบรมราชจักรีวงศ์เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อทรงเปลี่ยนสถานที่จัดพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาจากพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมาเป็นพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามอันเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปรัตนปฏิมากร

ระยะหลัง ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงความศักดิ์สิทธิ์ของพระแก้วมรกตเข้ากับบุญญาธิการของพระบรมราชวงศ์ได้ปรากฏแก่มหาชนเป็นระยะ ดังจะเห็นได้จากพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงของพระแก้วมรกตที่จัดขึ้นปีละ 3 ครั้งตามฤดูกาล ซึ่งการเปลี่ยนเครื่องทรงพระแก้วมรกตทุกครั้งพระมหากษัตริย์จะทรงประกอบพระราชพิธีและเปลี่ยนเครื่องทรงพระแก้วมรกตด้วยพระองค์เอง จึงเกิดเป็นภาพลักษณ์ของพระแก้วมรกตว่าเป็นพระพุทธรูปที่สำคัญคู่บารมีของราชวงศ์จักรี ทั้งยังได้รับการเผยแพร่ทางสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ให้ประชาชนได้รับชมทุกครั้งที่มีพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระแก้วมรกต

พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงแสดงถึงบุญบารมีของพระบรมราชจักรีวงศ์ ว่า เป็นดั่งบารมีขององค์จักรพรรดิราชจึงสมควรแก่การมีพระแก้วมรกตเป็นพระพุทธรูปประจำราชวงศ์

เชิงอรรถ

[1] ใน “หมายรับสั่งสมัยกรุงธนบุรี” และ “จดหมายเหตุความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี” สมัยรัชกาลที่ 1 ได้มีการบันทึกว่า เมื่อครั้งทรงเฉลิมพระนามราชธานี ยังคงความหมายเดิมของพระพุทธรูปที่ทำมาจาก “แก้วมรกต” เอาไว้ในพระนามราชธานีแห่งใหม่คำว่า “กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์มหินทรายุธยาบรมราชธานี” เพราะเป็นที่เก็บรักษาพระมหามณีนรัตนปฏิมากร

อ้างอิง

พระแก้วมรกต. กรุงเทพฯ : มติชน, 2546

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “เส้นทางอัญเชิญพระแก้วมรกต”. ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 24 ฉบับที่ 1: (พฤศจิกายน 2545)

สายชล สัตยานุรักษ์. “พระแก้วมรกต : จากล้านนาสู่ล้านช้าง ถึงกรุงธนบุรี-กรุงเทพฯ”. ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 25 ฉบับที่ 9: (กรกฎาคม 2547)

อนุชิต อุ่นจิต “’พระแก้วมรกต’ กับความนัยจากแนวคิด ‘จักรพรรดิราช’ สมัยรัชกาลที่ 4” [ออนไลน์]

เผยแพร่วันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2563 เข้าถึงข้อมูลวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2564 จาก

https://www.silpa-mag.com/history/article_27054